

Milena Mileva Blažič
Ljubljana

UDK 821.163.6-252-93.09 Rozman A.:
811.163.6'282(497.4 Ljubljana)

LJUBLJANŠČINA IN DRUGA STILNA SREDSTVA V BESEDILIH ANDREJA ROZMANA ROZE NA PRIMERU *PIKE NOGAVIČKE*

Andrej Rozman Roza (1955) je sodobni slovenski mladinski avtor, pesnik, pisatelj in dramatik z izrazitim jezikovno-literarnim stilom, ki se imenuje subverzivna mladinska književnost. Vanj se uvršča predvsem z jezikovno inovacijo, ki jo dosega z inventivno rabo jezika. Vanjo sodijo pre-mišljena raba socialnih zvrsti (knjižni jezik, krajevni govor Ljubljane, sleng, žargon), domiselna poimenovanja književnih oseb, izraba stilne zaznamovanosti besed in besednih zvez, izraba enako-zvočnic, neologizmi na besedoslovni in besedotvorni ravni, namerno kalkiranje ipd. Zaradi vseh omenjenih jezikovno-stilnih značilnosti, ki tvorijo duhovito celoto ne le v pričujočem, pač pa v večini njegovih besedil, se Rozman uvršča med vodilne sodobne slovenske avtorje, priljubljene tako med mladimi kot odraslimi bralci.

Ljubljanščina, dramsko besedilo *Pika Nogavička*, Andrej Rozman Roza

Andrej Rozman Roza (1955) is a contemporary Slovene children's author, a poet, writer and dramatist with a striking linguistic and literary style that could be referred to as subversive. He creates his style through language innovation and creative language use. This includes the well thought-out use of social varieties (standard language, Ljubljana urban language, slang, jargon), imaginative naming of literary characters, use of stylistically marked words and phrases, the use of homonyms, neologisms at the semantic and word-formation level, intentional borrowings etc. Because of the stylistic characteristics that constitute a witty whole, not only in the discussed text, but in the majority of them, Rozman is among the leading contemporary Slovene authors, popular with both young and adult readers.

Ljubljana language, drama text *Pippi Longstocking*, Andrej Rozman Roza

1 Uvod

Astrid Lindgren (1907–2002), svetovno znana švedska pisateljica, ki je postala sinonim za mladinsko književnost, se je rodila 14. novembra 1907 kot Astrid Anna Emilia Ericsson in je pisala že v otroštvu. Eno njenih najbolj znanih del, Piko Nogavičko – oz. vse tri knjige o Piki Nogavički (*Pika Nogavička* (1945), *Pika Nogavička se vkrcava na ladjo* (1946), *Pika Nogavička v deželi Taka-Tuka* (1948)) – smo v slovenščini dobili leta 1958, ko jo je iz nemščine prevedla Kristina Brenkova

in ilustrirala Marlenka Stupica. Četudi gre za prevod prevoda, je njen prevod »ponarodel«, z njim pa tudi posamezne besede, npr. *stranh, kuglce, pregelk* idr.

Andrej Rozman Roza (1955) je sodobni slovenski mladinski avtor, pesnik, pisatelj in dramatik. Njegov ustvarjalni slog literarnoteoretično uvrščamo v subverzivno mladinsko književnost; zanj je na osnovi teorije ruskega znanstvenika Mihaila Bahtina in ameriške znanstvenice s področja mladinske književnosti Alison Lurie značilna t. i. estetika grdega. Ta slog morda še najbolj izrazito prepoznamo tudi v dramatisiranem besedilu *Pika Nogavička* (2002), v katerega je Rozman zajel predvsem poglavja iz prve knjige in jih jezikovno precej spremenil.

2 V nadaljevanju si bomo pogledali nekaj njegovih inovativnih stilnih/slogovnih sredstev.

2.1 Rozman med drugim uporablja poliglosijo oz. interakcijo med različnimi jeziki¹ ali njihovimi socialnimi zvrstmi: slovenščino, jezikom prebivalcev domišljjskega otoka Taka-Tuka in jezikom Bungi Indijancev oz. *domačiščina*, kot Rozman poimenuje njihov jezik; *oje komo va* se v svobodnem prevodu v slovenščino glasi *kako gre?*, sicer pa je v besedilu nasploh veliko pozornosti namenjene metajezikovnim zmožnostim (ime Pikinega očeta je Evrazij, ki je lahko skupno ime za Evropo in Azijo, Pikina ljubkovalnica zanj pa Evrazielči ipd.).

2.2 Rozmanova naslovna književna oseba Pika, kakor tudi stranski osebi, razbojnika Cene in Damijan Blisk, govorijo pretežno v ljubljanskem krajevnem govoru oz. ljubljansčini, uporabljajo še sleng in žargon, medtem ko Pika, kot npr. vidimo v poglavju z naslovom Čajanka, obvlada tudi knjižni jezik. Hkrati je v besedilu tudi veliko govora o jeziku, jezikovni inovativnosti, pomenih in zvoku besed pa tudi njihovi zunanji podobi – črkah. Tako je eno od Rozmanovih stilnih sredstev tudi premišljena raba različnih zvrsti istega jezika oz. heteroglosija, ki govori o večjezikovni kulturi znotraj ene jezikovne kulture. Pika (oz. avtor) z zavestno izbiro ljubljansčine² bolj kot svojo pokrajinsko pripadnost poudarja socialno (odločila se je za gusarko!). Poudarjanje neknjižnih prvin slovenskega jezika, z ozirom na original in slovenski prevod, je Rozmanova največja inovativnost. Nekaj primerov:

TOMAŽ: Ja. Ampak rikverc ni pravilno. Pravilno se reče zadenjski. (Rozman 2002: 45.)

* * *

PIKA: [...] Če bi se pogledala v špegu, se ne bi spoznala in bi na konc od tega še znorela.

ANICA: Reče se ogledalo. [...]

¹ Tega stilnega sredstva ne analiziramo, le omenjamo.

² Za zgoščeno ponazoritev navajamo nekaj besed z značilno ljubljansko glasovno podobo: *bl, blo, ceu, delvale, dnar, drgje, jst, k, korejne, kr, kšn, kva, ldje, lepš, ljudožrc, lublanščina, ludožrskega, morte, ne skrbte, postla, pučitence, razkomotta se, rečt, sendeset, skp, smrekca, spomenla, šenkkrat, tko, tkole, učitelca, ugasenta, vadet, vidla, vrjeu, zamerla, zapisu, zatulu, zgublala, žvim* idr.

PIKA: Preden pa bi znorela, če se bi enkrat pogledala v špegu – prosti, Anica, hotla sem rečt pošpegala v ogledalo [...] (Rozman 2002: 53.)

* * *

PIKA: Seveda ne videš. Ker je nevidno.

ANICA: Kaj pa to potem je?

PIKA: Spunk.

TOMAŽ: Kaj pa to je?

PIKA: Nova beseda. Sveža, bleščeča in še popolnoma nepoškodovana nova beseda. In jest sem jo najdla. Prov jest in noben drug.

ANICA: Ampak kaj pa pomeni?

PIKA: Ne vem. Edin, kar vem, je to, da ne pomen sesalca za prah.

TOMAŽ: Ampak, če ne veš, kaj pomeni, potem ti to, da si jo našla, nič ne koristi.

PIKA: Veš kaj, če so tisti stari profesorji na muniverzi lahko pogruntal, kaj pomenjo tko čudne besede koker loščilozaparket pa presnazelenjava pa vodovodniinštater, bomo pa menda tud mi pogruntal, kaj pomen spunk! A smo iskalonajdilci a nismo? Mogoče je to glas, k se sliš, če hodeš po blatu. Recimo: Anica hodi po blatu in slišimo najčudovitejši spunk. Ne, to ne gre. Slišimo najčudovitejši čmok in špljask, to se velik lepš sliš. Hm, mogoče pa je spunk nekej, kr prodajajo. Pejmo u trgovino in vprašejmo! (Rozman 2002: 50–51.)

Pri pogovoru razbojnika uporabljata žargon (bajta), sleng (težiti), slabšalno (punčara) in neknjižno pogovorni jezik (*čist preč, špas, špilati*), zmerljivke (*gobec, lobanja črviva*) in s tem poudarjata socialno pripadnost:

DAMIJAN: Lej to bajto, k luč u njej gori! Kaj če not za ukrast se kej dobi?

CENE: Probat ni greh! Do vhodnih vrat pejva, potrkajva in lastnika si poglejva!

DAMIJAN: In e se izkaže, da ni siromak, ampak kakšen bogat bedak -

CENE: – počakava, da prav sladko zaspi –

DAMIJAN: – in ga oropava sredi noči. (Rozman 2002: 59.)

* * *

CENE: Poslušaj, punčara! [...]

CENE: Jest sem čist preč! [...]

DAMJAN: Oblubva, da greva in nauva teč težila. (Rozman 2002: 60–61.)

In še:

PIKA: (*Pretirano nališpana in ekstremno kičasto napravljena zmagoslavno vstopi, oponaša fanfare, potem s slovesnim glasom napove.*) Pikapolonica Zmagoslava Roleta Pepermina Evraziela Dolganogavica, hči kapitana Evrazija Dolgenogavice, bivšega gusarja in sedanjega ljudožrskega kralja! Naj vstopi! – Očarljivo! Očarljivo!! (Rozman 2002: 64.)

* * *

PIKA: Tale narobe obrnjena sprehajalna palca z mušjim drekcem na vrhu nej bi bila črka (J)? A se ti hecaš?

UČITELJICA: Mogoče bi zdaj poskusili še z abecedo. Da vidim, če poznaš kaj črk. Poglej, tole na sliki je jež, črka zraven pa je J. (Rozman 2002: 57.)

* * *

PIKA: No, ne čist vseh črk. In sploh mislem, da je teh črk za enga, k se je odloču, da bo gusar, k bo veleki, precej preveč. A, pa e, pa i, pa u, pa k, pa l! Le kdo si lohki vse to zapomen? (Rozman 2002: 53.)

3 Na področju mladinske književnosti je Alison Lurie knjige za mlade bralce delila na praktične in subverzivne knjige (Laurie 1998). V slednjih, ki se navezujejo na koncept karnevala (po Bahtinu),³ so značilnosti književnih oseb begavost, domišljija, jezikanje, neubogljivost, prevratništvo, smešenje, spraševanje, upornišтво, sanjavost ter skrivanje čustev in misli. To so prvine, značilne za izvorno besedilo, pri Rozmanu pa še toliko bolj poudarjene. Dosega jih z jezikovno inovativnostjo zlasti na besedotvorni in besedoslovni ravni.

3.1 V književnem besedilu se vidi ustvarjalna raba jezika pri poimenovanju književnih oseb tako v izboru obstoječih lastnih imen (*Anica, Janez, Tomaž, Tonček, Cene, Damjan, Ficko*) kot s pretvorbo nelastnih imen v lastna, s katero ta pridobijo še dodatno, identifikacijsko funkcijo (*Aurora, Bucika, Ciklama, Dalija, Evrazij Nogavica, Evraziela, Lizika, Marjetica, Pika, Pikapolonica, Pepermintka, Potuhelj, Sraka, Veseljakova, Zmagoslava, Žirovnikovi*), ali pa jih poseblja že sam poklic ali družbena vloga (*blagajničarka, drogeristka, kupec (resni in naivni), mornarji, narator, policaj, poslovodja, prodajalka, ravnatelj, učiteljica*).

3.2 Književne osebe so označene tudi z rabo tako ali drugače stilno zaznamovanih besed in besednih (tudi stavčnih) zvez. Rozmanova Pika za izražanje naklonjenosti pogosto uporablja ljubkovalne (*očka, punči*) in pomanjševalne besede (*drobižek, čajček, Evrazielči, konjiček, kroglica, očka, Peperminitica, Pikica, polovička, punčka, spunkec*), izraža se olepševalno (*imeti dolge prste, nestrpen ljudožerec, neugodni kraditi*),⁴ *razbijanje in treskanje posode v kuhinji »tko, da je blo vesele«*), omiljevalno (*drekec*), šaljivo (*mušji drekec*) in vzneseno (*očarljivo*). Za izražanje nenaklonjenosti uporablja ironično izražanje (*Pika reče razbojnikoma, da ju je lepo spet videti*), posmeh ali pa neodobravanje izrazi tako, da uporablja pozitivno besedo za nekaj, kar ni všečno, ali se dela nevedno:

TOMAŽ: Jaz mislim, da tukaj ni nobenega ljudožerca.

PIKA: To se sam tko zdi, ker so se poskril v grme in nas opazujejo. Al pa sedijo v svoji lukni in študirajo kuharsko knjigo. Ampak to vama pa rečem, če me bojo

³ Mihail Bahtin je termin karneval uporabil v študiji o Rabelaisu l. 1965. Menil je, da v srednjem veku življenje poteka na dveh ravneh – vsakodnevno in občasno življenje. Značilnosti slednjega so: 1. obredno-uprizoritvene oblike (karnevalska praznovanja, različne tržne smehovne predstave idr.), 2. različna slovestvena smehovna dela: ustna in pisna, v latinščini in v ljudskih jezikih in 3. različne oblike in zvrsti familiarno-tržnega govora (zmerljivke, pridušanje, zakletve, ljudski blazoni idr.) (Bahtin 2008: 10).

⁴ A. R. Roza uporablja blizuzvočnico *kraditi* namesto besedo *krediti*, kar ustvarja nove pomembne odtenke v besedilu.

serviral s korejnim, jim tega ne bom nikdar odpustila. Sovražem korejne! (Rozman 2002: 71.)

* * *

PIKA: Najbrž kakšen nestrpen ludožrc, k ne ve, da mora počakat, da se najprej mi najemo, ker bomo pol bolj slastni in hrustljavi. (Rozman 2002: 72.)

* * *

PIKA: Kaj pa je to? Dva polcaja! In točen sem gresta. Če pa to ni en čudovit začetek dneva! Ker od vsega, kar poznam, je od polcajev boljša sam še čežana iz rabarbare. (Rozman 2002: 62.)

Glavna junakinja rabi tudi kletvice, ki niso pogoste v mladinski književnosti (*drek(ec)*, *presneto*; *O, tristo mrtvih morskih mačk*; *Krščen zlomljen vitrih!*). V Rozmanovem besedilu so prisotne številne slabšalne besede (*babenca*, *baraba*, *bedak*, *banda gusarska*, *koza*, *ksiht*, *punčara*, *reva*, *smrklja*, *svinjarija*, *štorast*, *trapa*, *zamorka*, *zamorec*, *zijati*, *zmene*) in pretiravanja:

PIKA: Očarljivo, res očarljivo. [...]

PIKA: Res, sama sreča, da sem se odločila, da bom, k bom velika, gusar, ne pa gospodična. (Rozman 2002: 64.)

Čustveno zaznamovanost avtor izraža tudi z nenavadnimi besednimi zvezami, zmerljivkami in grožnjami (*Ti lubanja črviva!*, *Ti nesramna punca, zdaj jih boš pa dobila.*, *Ti bom jest dala grah!*, *Krščen zlomljen vitrih! Zoprna deklina!*):

POTUHELJ: Ha! Zdaj je prišla tvoja zadnja ura. Zvezal te bom in odpeljal. Če se boš upirala, te bom z žago! (Rozman 2002: 69.)

Starinskih izrazov je manj (*Lublana*, *maroga*, *nališpano*), je pa v Rozmanovem besedilu toliko več besed, ki so s stališča knjižnega jezika slengizmi (*finta*, *frajerski*, *žur*), ljudske (*fajn*, *štacuna*, *zrihtati*), pogovorne (*adijo*, *bajta*, *hec*, *fant*, *fasati*, *luft*, *pasati*, *pogrunitati*, *prec*, *sigurno*, *sorta*, *šansa*, *špegu*, *špilati*, *šravf*, *tle/le*, *zasekirati*), nižje pogovorne (*fasati*, *fasati*, *špilati*, *špegu*, *špas*, *zrihtati*) in nizke besede (*drek*) ipd.⁵ Veliko je besednih iger z enakopisnicami oziroma enakoglasnicami, npr.:

CENE: A nama poveste, kje teče glavna cesta?

PIKA: Kaj?? Glavna cesta teče?! O Jezus Marija! Če iz mesta pobegne, bo težka svinjarija! (Rozman 2002: 59.)

* * *

PIKA: Kar se mene tiče, zamenjam svoj čaj za tole sladkorno sipo. (Seveda Pika še nima čaja. V usta si vsuje nekaj sladkorne sipe.) Pri čemer sem že večkrat razmišljala, da je sipa sipa samo takrat, kadar jo sipamo. (Jo vsuje po mizi.) (Rozman 2002: 65.)

* * *

⁵ Označevalniki so povzeti po SP.

EVRAZIJ: Jast sem kralj otoka Taka Tuka. [...]

EVRAZIJ: Taka Tuki, to sem jast – ta, ki tuki ima oblast. [...]

EVRAZIJ: Tuki taka je navada, da ta najbolj močen vlada. [...]

EVRAZIJ, MORNARJI za njim: Tuki taka, taka tuka, tuku tiki, tiki taka, taka tuka, tuku taka, tuki tiki, tuki taka. (Rozman 2002: 73.)

* * *

DROGERISTKA: Ampak, dragi otrok, to je vendar za zunajo uporabo!

PIKA: Oprosti. Nisem vedla. Bom do konca pojedla zunej. (Rozman 2002: 53.)

* * *

ANICA: (*Tomažu*) Stoj! Pazi, da ga ne pohodiš.

TOMAŽ: Koga?

ANICA: Hroščka.

TOMAŽ: Uh, pa res! Spoh ga nisem videl. Le kaj je to za en hrošč? Govnač ni, rogač tudi ne in obrobljeni kozak tudi ne. (Rozman 2002: 54.)

* * *

POLICAJ: Veš kaj, smrklja, zdaj imam pa tega dovolj. Z nama boš šla pa pika! (Rozman 2002: 63.)

3.3 Na ravni besedotvorja Rozman izumlja nove besede, pri tem uporablja tudi *licentia poetico*, npr. izpeljanke (*domačiščina*, *Pepermintika*, *Potuhelj*), sestavljanke (*Evrazija*, *loščilozaparket*, *nabrodolomiti*, *najčudovitejši*, *najbl nepoškodovan*, *nič-kolikokrat*, *presnazelenjava*, *spredenski*, *zatemnitev*), sklope (*dolganogavica*, *brez-mastno*, *enkrat*, *koneckoncev*, *mislimda*, *multimatika*, *muniverza*, *Pikapolona*, *Roletk*, *štrnajstinsendeset*), zloženske (*dolgočasen*, *iskalonajdilci*, *ljudožerci*, *poslovodja*, *slabokrven*, *vodoinštalater*, *Zmagoslava*).

Rozman uporablja tudi kalke oz. prenaša pojmovni svet iz tujih v slovenski jezik, npr.: *Dolganogavica* in *Doukštumf*. Jezikovna inovativnost je vidna v tvorbi blizu-zvočnic (*poštevanika* – *poštekanika*, *neugodni kraditi* – *neugodni krediti*), jezikovna razgibanost pa v pogosti rabi medmetov (posnemovalnih: *bum*, *fiju*, *fuj*; razpoloženjskih: *no*, *O Jezus Marija*; *ah*, *aha*, *fej*, *ha*, *heja*, *hm*, *o*, *ovej*, *uh*; velelnih: *čira čara*, *hura*).

3.4 Pri Rozmanu pogosto zasledimo frazeme (*drago plačati*, *imeti pamet*, *kazati zobe*, *pomesti po tleh*, *postaviti piko*, *prazne grožnje*, *uboga reva*), celo samonanašanje ali avtoreferencialnost (Juvan 2000: 241) (*roza* – *Roza* – *Rozi*), neologizme (*barumba*, *hurgur*, *poterasemulja*, *sagaragaz*, *splunk*, *spredenski*, *spunkec*, *špljask*, *vukaridi*, *zelemenematoko*), izvorno štetje (*trinajstinsendeset*, *štrnajstinsendeset*, *petnajstinsendeset*) in oksimorone (*sladka limona*, *bledi okostnaki*, *seveda ne vidiš nevidno*; *dve kapljici in polovico tretje*; *ko sem bil manjši, sem bil clo nekoliko večji*; *izvrstna sladica, popolnoma brez vsega ipd.*).

3.5 Za konec naj omenimo še poimenovanje vile Čira-Čara (velelni medmet čira čara je že iz prvega prevoda); to izraža željo, da se zaželeno zgodi. V angleščini je poimenovanje ostalo nespremenjeno – vile *Villekula*, v švedščini pa je ta besedna zveza večpomenka: pomeni vilo, izgubljenost (v gozdu) in lovljenje (otroško igro imenovano *Kull*).

4 Sklep

Rozman ima izrazit jezikovno-literarni stil, ki se imenuje subverzivna mladinska književnost. Vanj se uvršča predvsem z jezikovno inovacijo, ki jo dosega z inventivno rabo jezika. Zaradi vseh omenjenih jezikovno-stilnih značilnosti, ki tvorijo duhovito celoto ne le v obravnavanem, pač pa v večini njegovih besedil, se uvršča med vodilne sodobne slovenske avtorje, priljubljene tako med mladimi kot odraslimi bralci.

Viri in literatura

- BAHTIN, Mihail Mihajlovič, 2008. *Ustvarjanje Françoisa Rabelaisa in ljudska kultura srednjega veka in renesanse*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- BAKHTIN, Mikhail, 1984: *Rabelais and His World*. Bloomington: Indiana University Press.
- JUVAN, Marko, 2000: *Intertekstualnost*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- LINDGREN, Astrid, 1958: *Pika Nogavička, Pika Nogavička se vkrcava na ladjo, Pika Nogavička v deželi Taka-Tuka*. (Iz nemščine prevedla Kristina Brenkova) Ljubljana: Mladinska knjiga.
- LINDGREN, Astrid, 2003: *The best of Pippi Longstocking*. Oxford: Oxford University Press.
- LURIE, Alison, 1998: *Don't tell the grown-ups: the subversive power of children's literature*. Boston: Black Bay Book.
- ROZMAN ROZA, Andrej, 2002: *Pika. Erazem in potepuh*. Ljubljana: Tuma.